

ALGIS KALĖDA

Studija apie vaizduotės valdovus

Radosław Okulicz-Kozaryn, *Litwin wśród spadkobierców Króla-Ducha: Twórczość Čiurlionisa wobec Młodej Polski*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2007, 310 p., ISBN 83-232-1741-6

Neseniai Lenkijoje pasirodė, manyčiau, išskirtinis veikalas apie Mikalojų Konstantiną Čiurlionį, jo ryšius su lenkų literatūra, kultūra, kurį parašė žinomas vidurinėsios literatūrologų kartos atstovas Radosławas Okulicz-Kozarynas. Tyrinėjimo centre – dailininko gyvenamojo laikotarpio kultūrinės konfigūracijos, estetinės, meninės itin dinamiškos epochos¹ tendencijos. Monografija *Lietuvis tarp Karaliaus-Dvasios paveldėtojų: Čiurlionio kūryba ir Jaunoji Lenkija* nėra, sakyčiau, atsitiktinis, pavienio smalsuolio domėjimosi rezultatas, kaip neretai būna su svetimtaučių lituanistiniais darbais, o ilgamečiu triūsu parengtas veikalas. Autorius puikiai moka lietuvių kalbą, gerai pažįsta lietuvių literatūrą ir kultūrą, dėstytojavo Vilniaus universitete, stažavosi, dirbo Vilniaus ir Kauno archyvuose, yra parengęs mokslinį Čiurlionio korespondencijos tomą. Dera pridurti ir tai, jog ši knyga neišdygo plynoje vietoje, o brendo lituanistikai našioje aplinkoje. Taip pat – palankiomis laiko ir geopolitinėmis sąlygomis. Todėl iš pradžių būtų prasminga bent trumpai žvilgtelėti į dabartinį lietuvių-lenkų humanitarų tyrimų kontekstą.

Pastaraisiais metais (maždaug nuo 1995) regime labai pagyvėjusius, įvairiausiomis formomis ir daugeliu lygmenų nusidriekusius ryšius tarp lietuvių ir lenkų – literatų, kultūros, meno žmonių, apskritai humanitarų. Ir labai svarbu, kad ta sfera tampa nuodugnios mokslinės analizės objektu, ypač Lenkijoje, kur anksčiau vyravo populiarūs eseistiniai samprotavimai, kelionių įspūdžiai arba, kas ne itin malonu, repatriantų *vilniukų* asmeninėmis nuoskaudomis persunkti prisiminimai.

1 Lenkų literatūrologijoje šiai epochai (XIX pab.–XX a. pr.) apibrėžti greta *Jaunosios Lenkijos* sąvokos dar vartojami *modernizmo* ir *neoromantizmo* terminai.

Su giedru pavydu mes, literatai, žiūrėjome, kaip kolegos istorikai jau senokai įniko tyrinėti bendrąjį Abiejų Tautų paveldą (jiems stimulus, man regis, buvo kapitaliniai Danieliaus Beavois, Normano Davieso ir kitų vakariečių veikalai). Pakanka turbūt prisiminti keliolika pavardžių mokslininkų, lenkų ir lietuvių, kurie savo tyrinėjimuose atveria abiejų tautų bendrystės ir sankirtų istoriją, remiasi vieni kitų darbais². Ne mažesnis akstinas ir sektinas pavyzdys, nėra abejonių, literatūrologams buvo ir yra žymių lietuvių ir lenkų kalbininkų studijos, monografijos. Jos drauge yra įrodymas, kaip iš pažiūros siauri tautiniai reiškiniai tampa esminiais sprendimais pasaulio mokslo lygiu – tiek konkrečiais baltų-slavų genezės ir istorijos tyrinėjimais, tiek teorinėmis-metodologinėmis pasiūlomis³. Juose pagrečiui arba kaip atskiras objektas analizuojama lituanistinė ir polonistinė medžiaga, ypač – iš kalbų santykių, istorinės gramatikos, tarmių, sociolingvistikos sričių.

Ačiū Die, per pastarąjį dešimtmetį padėtis radikaliai pasikeitė ir literatūrologijos baruose: vertingas studijas Vilniuje, Kaune, Varšuvoje, Krokuvėje, Poznaneje parašė ir daktaro disertacijas sėkmingai apgynė nemažas būrys jaunų tyrėjų, gvildenančių lietuvių-lenkų santykių problematiką⁴. Svarbu ir tai, kad šiuose darbuose tradicinė metodologija, postuluojanči empirikos kaupimą ir narstymą, papildoma naujais teoriniais aspektais arba apskritai originaliomis konceptualinėmis pasiūlomis. Nemaža naujų darbų paskelbė ir vyresniosios generacijos mokslininkai, atstovaujantys įvairioms euristinėms orientacijoms.

Visame šiame turiningame kontekste, atspindinčiame įvairialypę tyrinėjimų terpę ir daug episteminių įžvalgų, Okulicz-Kozaryno monografija visų pirma išsiskiria lanksčiomis metodologinėmis procedūromis. Natūralią, tokio pobūdžio

-
- 2 Tarp žinomų istoriografų, tyrinėjusių lituanistinę-polonistinę problematiką, dera minėti tokius kaip Henrykas Łowmiański, Janas Ochmański, Juliuszas Bardachas, Henrykas Wisneris, Piotras Łossowski, Marcelis Kosmanas, Janas Jurkiewiczzius, ir – Mečislovas Jučas, Edvardas Gudavičius, Antanas Tyla, Bronius Makauskas, Alfredas Bumblauskas, Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulikauskas.
 - 3 Juk nė vienas save gerbiantis baltistas, amerikietis, rusas, italas ar vokiečių, negali būti nesupažinęs su Zigmo Zinkevičiaus, Vytauto Mažiulio, Valerijaus Čekmono, Vinco Urbučio, Bronio Savukyno, Simo Karaliūno, taip pat Jerzy'io Kuryłowicziaus, Franciszeko Sławskio, Jano Safarewicziaus, Jano Otrębskio, Czesławo Kudzinowskio, Michało Hasiuko, Wojciecho Smoczyńskiego ir kt. darbais.
 - 4 Pavyzdžiui, Brigita Speičytė, Kristina Mačiulytė, Vita Gaigalaitė, Teresa Dalecka, Regina Jakubėnas, Irena Fedorowicz, Mindaugas Kvietkauskas, Lina Vidauskytė, Eugenija Vaitkevičiūtė, Małgorzata Kasner, Marcinas Niemojowski, Beata Kalėba, Jakubas Niedźwiedźis, Paweł Bukowicz, Ewa Stryczyńska-Hodyl.

studijoms kone privalomą komparatyvistinę analizę jis supina su hermeneutinėmis interpretacijomis, taikliomis, neretai netikėtomis asociatyvinėmis įžvalgomis, o visa tai papildo sintetiniais apibendrinimais, integruojančiais neretai heterogeninę medžiagą. Antai, kalbėdamas apie panašumus tarp Juliuszo Słowackio ir Čiurlionio meninių vizijų, apie konceptualiąsias sąsajas kuriant dieviškąją Jeruzalę ir mistinę Lietuvą, autorius sako:

Šiuo atveju esminį vaidmenį vaidina atspindžiai, kurie svarbesni nei daiktai, ataidai, kurie svarbesni nei garsai, vienu žodžiu – analogijos. Todėl suprantama, kad įvairūs tikrovės suvokimo būdai, įvairios vaizduotės manifestacijos ir kūrybinės veiklos formos turėjo tarp savęs daug bendrumų, mat jas visas persmelkė ta pati dvasia, inspiravo tas pats visuotinių atitikmenų principas. (p. 31)

Pasirinkus sinkretinį tyrinėjimo būdą, Čiurlionio kūryba išskyla kaip viršukalnė, kurią tarsi paregima tai iš vienos, tai iš kitos pusės, iš tolėliau ir iš arčiau, priglundus, apžiūrint tarsi pro lupą. Autorius ją apšviečia iš visų pusių ir tarsi magiško veidrodžio principu sutelkia vienovės kaleidoskope daugybę miniatiūriškų atvaizdų. Nuodugnią faktografijos analizę su drąsiais estetinių asociacijų šuorais Okulicz-Kozarynas derino jau ankstesniuose savo darbuose – *Mažoji dendizmo istorija, Gražiadvasio gestas: Romanas Jaworskis ir jo bjaurasties estetika*⁵. Ypač pastarojoje monografijoje, kur didžiai originalus *Jaunosios Lenkijos* kūrėjas rodomas iš estetizmo, istorizmo, filosofijos ir fenomenologinės sociologijos perspektyvų.

Tačiau naujoji monografija nuo ankstesniųjų skiriasi ir principiniu medžiagos kitoniškumu, ir neabejotinai didesne jos apimtimi: autorius turėjo derinti literatūrologo, dailėtyrininko, kartais ir muzikologo instrumentarius, išgliaudyti labai sudėtingos epochos esmines tendencijas (lietuvių, lenkų ir Europos mene), selektyviai atrinkti *čiurlioniškuosius* jų atitikmenis ir tyrinėjimą kilstelėti į apibendrinamą *suprallygmenį*. O kur dar akivaizdi būtinybė – pateikti mokslinį, tinkamai struktūruotą tekstą. Būtent dėl darbo segmentacijos kilo nemaža apriorinių abejonių ir klausimų jau anksčiau: daug kas žinojo ir laukė, kada pasirodys rengiamas Okulicz-Kozaryno veikalas, svarstė, kokia bus jo struktūra, ar autorius nepasakęs metafiziniuose vaizduotės labirintuose... Abejonių dėl dėstymo adekvatumo išliko ir vėliau, pirmąkart perskaičius knygą. Įsigilinus jos kiek priblėso, tačiau išliko

5 Radosław Okulicz-Kozaryn, *Mała historia dandyzmu*, Poznań: Obserwator, 1995; Idem, *Gest pięknoducho: Roman Jaworski i jego estetyka brzydoty*, Warszawa: Instytut Badań Literackich, 2003.

klausimų dėl medžiagos atrankos tikslingumo ir pagrįstumo. Darbe aptariama mažne visa Čiurlionio kūryba, parodomas jos savitumas stereometriniame kontekste: *Jaunosios Lenkijos* kūrėjų, tęsusių vaizduotės didžiūno Słowackio idėjas ir transformavusių anglų, vokiečių, prancūzų menininkų refleksijas. Autorius tarsi teigia: Čiurlionis drauge su lenkais paveldėjo ir modifikavo mistiškojo romantizmo siekinius. Bet skeptikas dar paklaustų: o kur Adomas Mickevičius, kur tiesioginės inspiracijos, įgimtas, gentiškasis kūrėjo talentas? Autorius vis dėlto kelia sau kitokias užduotis ir jas sprendžia savitais būdais.

Knyga *Lietuvis tarp Karaliaus-Dvasios paveldėtojų...* susideda iš dviejų didelių dalių: „Sutemose ir rudenį“ („Zmierzchem i jesienią“) ir „Universalusis kūrinys pagal Karaliaus-Dvasios modelį“ („Dzieło uniwersalne na wzór Króla-Ducha“). Jos savo ruožtu taip pat turi po du skyrius; pirmąją sudaro: 1) „Prieblandoje švytinčios menų sąšaukos“⁶ („Wzajemne oświecenie się sztuk o zmierzchu“); 2) „Čiurlionio Sonata Jaunosios Lenkijos fone“ („Sonata Čiurlionisa na tle młodopolskich jesieni“); antrąją: 3) „Nuo lietuviškų Tatrų iki kalvotosios Lietuvos: Miciński ir Čiurlionis“ („Od litewskich Tatr do górzystej Litwy: Miciński i Čiurlionis“), 4) „Saulėtos meilės kalba: Słowacki ir Čiurlionis“ („Język słonecznej miłości: Słowacki i Čiurlionis“).

Trečiasis monografijos struktūros lygmuo – keturiuose skyriuose išdėstyti devyniolika poskyrių. Beje, jų pavadinimai ne tik lakūs, liudijantys autoriaus polinkį į estetizmą, bet ir atspindintys intelektualinę skvarbą. Apskritai Okulicz-Kozaryno darbo struktūra artima simetrinei kompozicijai, prigludusi prie analizės rakursų, taip pat – semantiškai talpi, atspindinti ir mokslines-intelektualines, ir menines-estetines autoriaus nuostatas. Atskiruose jos gardeliuose sukelta konkreiti, gausiais šaltiniais dokumentuota medžiaga ir išgliaudomi esminiai aptariamo objekto ypatumai. Neįkyriai demonstruojant elegantišką tyrėjo korektiškumą, estetinį jausmą ir skonį.

„Įvade“ tradiciškai aptariama ligtolinė tyrinėjimų būklė, nurodomas svarbiausias būsimų analitinių plotmių turinys ir siekiamybės. Literatūrologas formuluoja principines išeities premisas: čia labai svarbu, mano manymu, tai, kad jis suvokia estetinių fenomenų unikalumą, daugiaprasmiškumą ir jų tyrinėjimo specifiką. Tyrėjui būtinas aukštas intelektualinės erudicijos lygis, estetinė nuovoka, nes jam dera pateikti ne tik ganėtinai adekvačią dalykinę reiškinių deskripciją, bet ir siekti

6 Versdamas iš lenkų į lietuvių kalbą, naudojausi autoriaus pasiūlomis.

atverti jo semantikos gelmę, principinį genialių kūrinių (būtent tokie yra šiame darbe gvildenami artefaktai) neišsemiamumą, paties kūrėjo dvasinio gyvenimo neišsenkamus mįslingus klodus. Todėl Okulicz-Kozarynas jau darbo pradžioje elgiasi netradiciškai: formuluoja užduotis ir gvildensimus klausimus ateičiai, būsimiems tyrėjams, pakartodamas frazę „Būsimas Čiurlionio monografininkas turi...“ (p. 24–25) ir taip... sumaniai užkirsdamas kelią oponentų pastaboms (!).

Pirmojoje dalyje apibrėžiami reiškinio kontūrai, medžiagos apimtis ir sukuriamas conceptualinis tyrimo pamatas. Autorius aptaria *Jaunosios Lenkijos* idėjų ir meninių sumanymų sklaidą, sąsajas su Europos modernizmu, folkloru, mitinės tautų praeities paieškomis. Jis pabrėžia *prieblandos* (lenkiška idioma *szara godzina*), ypatingos būsenos reikšmę, kai ištirpsta realybės kontūrai ir prasiveržia vaizduotės reginiai; toji simbolistų pamėgta dvasios būseną, regėjimas užmerktoomis akimis sukuria metafizinių pojūčių ir susiliejinimo su Visata aurą, vadinamąją *Stimmung*. Apie šios specifinės nuotaikos išskirtinę reikšmę kūrybiniam nušvitimams rašė daugelis XIX a. pabaigos – XX a. pradžios tyrėjų, tarp jų monografijoje akcentuotos idėjos tokių teoretikų kaip Johannesas Josephas von Goeres, Philippas Otto Runge, Adamas Chmielowski, Karolis Libeltas.

Būtent tokių inspiracijų kontekste interpretuojama Čiurlionio tapyba, paveiksliai *Ramybė* (su įvairiomis versijomis), *Raigardas*, *Naktis*, *Tvirtovė-Tvirtovės pasaka*, *Fuga*, *Žiema*, *Žaibai*, *Angelėliai-Rojus*, *Karalių pasaka*, *Bičiulystė*, *Tyla*, *Rex* ir daug kitų. Interpretacijų argumentaciją ir, aišku, patikimumą labai sustvirtina gausios paralelės su kitų to meto menininkų, dailininkų ir literatų, muzikų kūriniais, taip pat – nuorodos į modernizmo teoretikų, filosofų ir estetikų darbus. Okulicz-Kozarynas lietuvių menininką regi vienoje giminingų kūrėjų gretoje su Arnoldu Boecklinu, Ernestu Ferdinandu Oehme, Casparu Davidu Friedrichu, Jamesu Abbotu Mc Neillu Whistleriu, Aleksandru Gierymskiu, Jaceku Malczewskiu, Arturu Grotgeriu, Stanisławu Witkiewicziumi, Stanisławu Wyspiańskiu, Kamiliu Cyprianu Norwidu, Janu Kasprovcziumi, Kazimieru Przerwa-Tetmajeriu, Antoniu Lange, Zenonu Przesmyckiu (Miriamu) ir kt.

Trumpai polemizuodamas su Vytautu Landsbergiu, teigusiu, jog *Jaunosios Lenkijos* įtaką lietuvių menininkas patyrė tik kūrybinio darbo pradžioje, lenkų literatūrologas atskleidžia platėliausią meninės bendrystės sluoksnį, kurį Čiurlionis kūrė su to meto avangardininkais. Okulicz-Kozaryno darbe iškeliamas, mano supratimu, pagrįsta ir korektiška komparatyvistinė koncepcija, pagal kurią atsisakoma ieškoti tiesmukų *įtakų* ar *poveikių*, o pabrėžiamas skirtingų tautų me-

nininkų indėlis į tam tikro kultūrinio reiškinio konfigūraciją. Šiuo atveju aiškiau išvystame ir lietuvių genijaus indėlį, o drauge – jo kūrybos unikalumą.

Visoje monografijoje it kontrapunkto principu plėtojama ir varijuojama menų giminystės – kaip įkvėpimo šaltinio, kaip siekiamybės ir idealo – leitmotyvas. Greta *vaizduotės galių* ir minties apie menininko genialumą ir didybę, jis tampa vienijančiu monografijos laidu. Dailės, muzikos, literatūros sąšaukos ir sintezės samprata, tokia reikšminga šiuo laikotarpiu, buvo labai įvairiai, netgi prieštarinčiai traktuojama tiek teorijoje, tiek kūrybiniuose sumanymuose. Čiurlionio pasirinkimai, viena vertus, buvo lygiagretūs kitų to meto menininkų pasiūloms, bet, kita vertus, išsiskyrė savo dimensija: įvairių menų kodus jis suliejo į kone pašąmoninių jutimų sferą, vaizduotės akimis regėjo spalvas, pavidalus, garsus, o metafizinius, pašąmoninius praregėjimus siekė perteikti poetinėmis metaforomis ir literatūrinių vaizdų kompozicijomis.

Tyrėjas, kalbėdamas apie šias būdingąsias epochos paieškų tendencijas, operuoja įtikinamais apibendrinimais, kuriuos vėliau paremia konkrečiomis išvadomis. Pasak autoriaus, „sintezės siekimas, postuluojuantis kone privalomą skirtinoms meno sritims būdingų išraiškos priemonių suliejimą, aiškus dalykas, buvo priešprieša jų siekiams būti autonomiškomis“ (p. 80). Ieškodamas adekvačiausio saviraiškos kelio, Čiurlionis vis dažniau spalvas naudoja kaip „aliuzijas, it aidą, savo dailės darbams sukuria trečiąjį, ne realųjį, o vaizduotės parametą. Jam užteko spalvos galimumo, pačios jos nereikėjo. [...] Spalvas naudojo skirtingai negu jos traktuojamos pagal analitinį impresionizmo metodą, siekė sukurti sintezę, būdingą simbolistiniam menui“ (p. 81).

Skyriuje „Čiurlionio Sonata Jaunosios Lenkijos fone“, skirtame literatūriniam palikimui, autorius siekia aptarti išlikusius įvairaus žanro kūrinius kaip tam tikrą visumą, išskeldamas jungiamąsias grandis tarp beletrizuotų laiškų, atsiminimų, prozos ir poezijos kūrinių. Juos analizuodamas remiasi prieškariu rašyta, nebaigta Igno Šlapelio monografija *M. K. Čiurlionis žmogus*, knygomis *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę: Laiškai, užrašai ir straipsniai* (1960; parengė Valerija Čiurlionytė-Karužienė), *M. K. Čiurlionis: Žodžio kūryba* (1997; sudarė Landsbergis), bet daugiausia – savo surastais paliudijimais ir tyrinėjimais. Monografijoje aptariamos poemos proza „Pasaka“, „Psalmė“, „Jūra“, taip pat „Laiškai Devodrakėliui“⁷;

7 Taip tradiciškai iš lenkų kalbos verčiamas *Dewduraczek*; vis dėlto siūlyčiau ir kitą pavadinimo versiją: *Dievdurakėlis*, t.y. *Dievo kvailėlis*.

poskyryje „Žodinė kūryba“ atskleidžiamos jų paralelės su modernizmo literatūra, alegoriniu vaizdavimu ir pateikiamos išvados apie tą patį meninės sintezės siekimą, kurį autorius išvelgia pasikartojančiuose motyvuose, tai yra tokiuose *loci communi*, kaip *jūra, paukščiai, angelai, sfinksai, fantastinės pilys, piligrimai, debesys...* Naujai skamba nuorodos į išryškėjusią grotesko trauką, kurią Okulicz-Kozarynas išvelgia ir kai kuriuose Čiurlionio dailės darbuose (p. 112).

Daugiausia vietos užima verlibru parašytos poemos „Sonata“ interpretacija ir išsami jos kompozicijos bei sąrangos analizė (knygoje autorius pateikia ir savo išverstą tekstą lenkiškai). Tai lituanistikoje plačiausias monografinis šio kūrinio aprašas, pagrįstas gausiomis imanentinėmis tekstologinėmis išvalgomis ir plačiais kontekstiniais sugretinimais su to meto lenkų, anglų, prancūzų poetais, dailininkais, kompozitoriais. Čiurlionis komponuoja poetinį modelį, kuris dėl pabrėžto paprastumo gali būti laikomas savotiška diskusija su *Jaunosios Lenkijos* poezijoje išsigalėjusiais emociniais diskursais. Vyraujančią rudeniško liūdesio, vienatvės ir melancholijos leitmotyvą tyrėjas traktuoja ne vien kaip individualios jausenos išraišką, kurią ženklina mirštančių lapų, nuogų medžių ir tuščio parko vaizdai. Ciklo principu iš įvairių motyvų supintoje „Sonatoje“ sukuriamas *vidinis peizažas*, kuris aprėpia *visą pasaulį* ir atsiveria *į begalybę* (p. 140–141). Tokią universalią, iš konkrečių vaizdų išaugusią metafizinę prasmę visų pirma padeda sukurti klasikine keturių dalių muzikinės sonatos kompozicija, išskaidyta į daugybę mažesnių intonacinių–semantinių vienetų, koresponduojančių su muzikinio opuso struktūra. Šis kūrinys taip pat įprasmina įvairių menų susiliejimo idėją, tik kitokiu lygmeniu:

Sonata, būdama cikliniu kūriniumi pagal tradicinę muzikinę šios formos sampratą, drauge orientuota į literatūrinę cikliškumo sampratą. Tai, beje, intriguojantis atvejis, kai galima stebėti kontroliuojamą vienos meninės formos irimą, o kitos formavimąsi. Mat čia iškeliamas ir tapybinių sonatų galimybė, jos, tapdamos ciklais tikrąja to žodžio prasme, išlaisvino simbolistinio meno kalbą, atvėrė jai naujus horizontus. (p. 146)

Šias mintis jis iliustruoja ir esmingai praplečia tapybos darbų (*Saulės sonatos, Pavasario sonatos, Laidotuvių simfonijos* ir kt.) interpretacijomis ir vėl sugrįžta prie žodinės kūrybos statuso bei galimybių. Iš literatūros perspektyvos menų sintezės ir sąsajų problema nagrinėjama poskyryje „Žodis tarp vaizdo ir muzikos“, kuriame operuoja informatyvia turtinga medžiaga ir gausiais pa-

vyzdžiais. Okulicz-Kozarynas šiuo atveju formuluoja gan rizikingus teorinius postulatus: tiesia paraleles tarp Čiurlionio ir vadinamosios *geneziškosios* kūrybos (*twórczość genezyjska*), kalba apie savitą *nuotaikų mistikos* variantą (*mistika nastrojowa*) ir teigia:

jis nenutrynė ribų tarp meno sričių, nesirėmė, kaip dauguma simbolistų, vien ganėtinai miglota svajone apie sintezę, bet ieškojo giliosios dvasinės giminystės formų, kurios įkvepia meno kūriniui gyvybės ir galų gale leidžia atpažinti esminius tarpusavio sąryšius, glūdinčius po skirtybių paviršiumi. Lietuvių menininkas suprato tą pamatinę, o kartu finalinę formą pagal muzikinės kompozicijos modelį, tačiau suvokė ją paradoksaliai, vizualiai, kaip idealių proporcijų sąrangą, kurią galima pajauti vidine vizija. (p. 148)

Antroji monografijos dalis skirta dviems komparatyvistiniams tyrinėjimams apie Čiurlionio kūrybos ryšius su savitu *Jaunosios Lenkijos* kūrėju ir mąstytoju Tadeuszu Micińskiu bei romantizmo korifėjumi Juliuszu Słowackiu. Anot monografijos autoriaus, lietuvių dailininką su pirmuoju siejo ne tik bendra Varšuvos menų mokyklos aplinka, tie patys lankyti sambūriai, bet ir asmeninė pažintis 1905–1906 m., tiesa, daugiau sporadiška. Galima teigti, kad bene svarbiausia jų bendrystės plotmė – panašūs programiniai požiūriai į meną, suvokimas, kad reikia ieškoti naujų dvasinės išraiškos būdų, sintezuojančių įvairią patirtį. Jie abu ypač domėjosi ezoteriniais dalykais, orientalistine simbolika, mitine tautų praeitimi, kūrė archetipais pagrįstas, į Kosmosą ir amžinybę orientuotas pasaulio vizijas, dažnai naudodami kreacionistinius Biblijos įvaizdžius.

Tyrėjas atskleidžia įdomių paralelių tarp pagoniškos Lietuvos sampratos, mat lenkų autorius, siekdamas egzotiškų okultizmo klodų, pasitelkė ir lietuvišką medžiagą. Mistika persunktuose Micińskio kūriniuose *Nietota. Paslaptingoji Tatrų knyga*, *Žvaigždžių sutemoje*, *Rabinų naktis* sutinkami prasmiai telkiniai (peizažai, atskiros detalės ir motyvai, personažai, Lietuvos vardo variantai ir konotacijos), taip pat lietuviški stilizuoti įvaizdžiai *žalciun karalus*, *vorniu lizdaj*, *Balta mare*. Visa tai susiklosto į savitą kvazilietuviškumo konfigūraciją. Joje tyrėjas nurodo kartais ryškesnes, bendrais motyvais pagrįstas, o kartais punktyru vos pažymėtas ir asociacijomis besiremiančias sąšaukas su tokiais Čiurlionio dailės darbais kaip *Juozapo sapnas*, *Saulės pagarbinimas*, *Žalčio sonata*, *Vyčio preliudas*, *Perkūnas*, *Regėjimas*, *Mintis*, *Tvanas*, *Mozė*, *Jehova* ir kt.

Čiurlionio kreacionistinių idėjų, konkrečių darbų gretinimas su Słowackio (beje, kaip ir su kitų romantikų) kūryba nėra autoriaus atradimas. Tačiau Okulicz-Kozarynas sugebėjo paveršinti, nesunkiai pastebimus abiejų menininkų bendrystės paliudijimus išplėsti, įsiskverbdamas į jų genezę ir punktyru apibrėždamas konotuoatų prasmį erdvę. Jis pateikia nemaža dokumentuotų patvirtinimų apie tai, kad lietuvių kūrėją labai intrigavo *Karaliaus-Dvasios* ir kitų Słowackio veikalų dvasingumas, vaizduotės polėkis (poskyris „Namų lektūra“). Kita vertus, pati epocha alsuote alsavo su racionalizmu besiribojančiomis nuotaikomis, daugelis jos atstovų pirmenybę teikė drąsiausiems vaizduotės skrydžiams.

Tad nenuostabu, kad ilgainiui romantiko kosmogoninės refleksijos tapo kone Čiurlionio savastimi ir begal svarbiais vaizduotės impulsais. Ypač plėtojant istoriosofinę metempsichozės koncepciją, esą Kūrėjo dvasia keliauja per amžius, persikeldama į naujus pavidalus genijaus, įkūnijančio dieviškąją valią, perpratusią dieviškąją tvarką. Okulicz-Kozaryno darbe ir Słowackis, ir Čiurlionis traktuojami it demiurgai: jie sugeba epifaniškais vizijomis perskrosti aukštesniąją pasaulio tvarką, nugalėti trumpalaikę žmogiškąją egzistenciją, susieti įvairiausius daiktus ir pavidalus, paregėti save ir kitus kaip amžinojo Kosmoso dalelytę. Tai koncepcija, kurią išpažino daugelis menininkų, ji neabejotinai buvo įtakingiausia romantizmo laikotarpiu.

Intelektualiomis hipotezėmis grindžiamas poskyris „Karaliaus-Dvasios inkarnacijos“, kur svarstoma Lietuvos dvasios įkūnytojo galimybė. Okulicz-Kozarynas aptaria 1909 m. Vilniuje vykusį Słowackio šimtųjų metinių minėjimą ir rašo:

Šiame fone lietuvių menininkas buvo asociatyviai siejamas su Karaliumi-Dvasia ir trumpai atskleistos jo darbuose glūdinčios idėjos. Bet ar Čiurlionis iš tikrųjų galėjo save laikyti Lietuvos Karaliumi-Dvasia? Kaip gali kilti tokia idėja? Ir kaip tapti jos užvaldytam, jei esi iš prigimties kuklus ir kartu labai jautrus bet kokiems mėginimams būti viršesniu už kitus? [...] Lengviau būtų pripažinti, jog šios ambicijos pagrindai būtų pergalingai užvaldžiusios žmogų, kuris dievino Mickevičių; geriausias to pavyzdys – Herbačiauskas. (p. 245)

Viena iš darbų struktūruojančių paradigmų – intertekstiniai saitai, kurie gestyviai funkcionuoja, kai autorius suranda vaizdinius, netikėtai atsikartojančius romantiko poezijoje ir dailininko drobėse. Daili paralelė tarp Słowackio poezijoje ir lietuvių dailininko darbuose įprasmintos kosmogonijos: ją išreiškia *tobulasis*

voratinklis, angelai, Jokūbo būčių kopėčios (*Jakubowa drabina bytów*), aukso styga ir kiti mistinės topikos telkiniai. Šios sąsajos tampa dar akivaizdesnės, kai įsižiūri į Čiurlionio paveikslus *Sonata 1 Finale (Saulės sonata)*, *Angelas*, *Auka*, *Sonata Nr. 6*, *Pasaka*, *Aukuras*. Vaizduotės valdovų giminystę patvirtina tolyn nusidriekiantys trapaus voratinklio ornamentai, begalinėje erdvėje inkrustuoti angelų ažūriniai sparnai, sapniškos figūros ir siluetai. Tai nelyg „visatos dvasinė istorija“ (p. 283), rašoma literatūros, dailės, muzikos kalba.

Autorius savo darbą surentė tarytum apverstą piramidę: pradėjęs nuo atskirybų, jį užbaigia pamatu – „universalus kūrinio“ modeliu, kurio siekė Čiurlionis, įkvėptas Słowackio pavyzdžio. Neabejoju tokio tyrinėjimo konstrukto patrauklumu ir patikimumu, ne todėl, kad manyčiau, jog čia atskleistos dailininko meno slaptingosios įtekmės. Ne. Veikiau imponavo tai, kad mokslininkas atskleidė nedogmatiškų koncepcijų grožį, jų tęstinumą bei aktualumą skirtingų epochų ir šalių menininkams, naudojantiems įvairias išraiškos priemones. Man regis, šioje monografijoje tyrėjas taip pat pademonstravo savitą mąstymo būdą ir sukūrė originalų mokslinį stilių.

Darbo pradžioje tyrėjas rašė: „Menininkai laisvai įveikdavo ribas, skiriančias humanitarus. Reikia tai traktuoti kaip kvietimą sekti jų pėdomis, žinoma, išsaugant mokslininkui būtiną išmintingumą“ (p. 29). Okulicz-Kozarynas tas nuostatas įvykdė.